

መቼድም

ካብ 1941 ክሳብ 1962 ዝዘርጋሕ ታሪኽ ህዝቢ ኤርትራ፡ ንኣተሓሳስባኡ፡ ስነ ኣእምሮአዊ ኣቃውማኡን ናይ ሓባር ድሌታቱን ኣዕሚቕ ዝጸለወ ስለዘኾነ፡ ኣገዳስነቱ ብኡ መጠን ዝርእ እዩ። ኣብ መዋእል ናይ ሓደ ህዝቢ፡ ዕሰራ ዓመት ኣዘዩ ሓጺር እዩ። ግን፡ ኣብ ውሽጢ ተን ዕሰራ ዓመታት፡ ህዝቢ ኤርትራ ብግዝኣት ብሪጣንያ ሓሊፉ፡ ኣብ ውሽጢ ፈደራል ዝምድና ምስ ኢትዮጵያ፡ ነፍሱ ኸመሓድር ፈቲነ፡ እዚ ምዃን ምስ ኣበዮ፡ ደረጃ ብደረጃ ካብ ፖለቲካዊ ናብ ብረታዊ መኸተ ሰጊሩ፡ ኣብ መወዳእታ ድማ ብበይናዊ ስጉምቲ መንግስቲ ኢትዮጵያ ተገቢጡ፡ ኣብ ትሕቲ ግዝኣት እታ ሃገር ኣትዩ።

እቲ ጊዜ ዝተወሰሰበን ዝተሓላለኸን ፍጻሜታት፡ ኣብ ሓድሕዱ ዝጋጮን ዝተሓዋወሰን ድሌታትን ዋሙሓትን ዜጋታትን፡ ነዚ ዘጋድድን ዝዘራርግን ምትእትታው ናይ ወጻኢ ሓይልታት ንሓደ መኣዲ ዝተሻመወሉን ዝተመናጠለሉን እዩ ነይሩ። ድሕሪ መግዛእቲ ኢጣልያን ንዕኡ ንምስጋን ብብሪጣንያን ሓዘታን ዝተኸየደ ኩናትን፡ ህዝቢ ኤርትራ ርግእ ኢሉ ናብራኡ ኸመዓራሪ ኣይከኣለን። ኩለን ተን ኣብ ላዕሊ ዝዘርዘርናዮንን እቲ ህዝቢ ዝሓለፈን ፍጻሜታት፡ ጊዜን ትንፋስን ከይሃብኦ እዩን ሓደ ድሕሪ ሓደ ህሩግ ዝብልኦ ዝነበራ። ብሓቂ፡ ትንፋስ ዘይህብ ዕሰራ ዓመት'ዩ ነይሩ።

እዘን ስለስተ ጽሑፋትና፡

1. ኣይንፈላለ፡ ኤርትራ 1941-1950 (ኣሕተምቲ ሕድሪ 2001)
2. ፈደረሽን ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ፡ ካብ ማቴዮንሶ ክሳብ ተድላ 1951-1955 (ኣሕተምቲ ሕድሪ 2005)
3. ኤርትራ፡ ካብ ፈደረሽን ናብ ጉብጣን ሰውራን 1956-1962 (ኣሕተምቲ ሕድሪ 2016)

ዝዘን ዕሰራ ዓመታት ብዘርዘርን ዓቕሚ ብዘፈቐዶ ዕምቁትን ከዘንትዎ ፈቲነን ኣሎዎ። ካብቲ

ዘተረኸበ ምንጭታት፡ ማለት ድማ፡ ሰነዳት ብሪጣንያ፡ ኣሚሪካን ኢትዮጵያን፡ ሰነዳት መንግስቲ ኤርትራን ጸብጻባት ባይቶ ኤርትራን፡ ናይ ኤርትራ ጋዜጣታት፡ ኣድላዩ ኣብ ዘኾነሉ ድማ ኣገደሰቲ ምስ ዘተባህሉን ኣፍልጦን ተመኩሮን ዝነበሮምን ዜጋታት ኤርትራ ቃለ መጠይቕ ብምክያድ፡ ናብ ሓቂ ዘተጸግዐን ሚዛን ዝሓለወን ትረኻን ርእይቶን ንክሓቑፋ ብዘሉ ተጻዒሩን ተፈቲኑን ኣሎ።

ኣብ ምስናድን ምጽሓፍን ታሪኽ፡ ሓቅነት ተዛማዲ እዩ። ቦቲ ዘሎን ክርከብ ዝከኣልን ምንጭታት ስለዘውሰን ድማ፡ ነቓዕ ወይ ሃንፍ ዘይብሉ፡ ዘይእረምን ዘይትንክፍን ታሪኽ ክህሉ ኣይክኣልን። ብተወሳኺ፡ ሓደ ውጽኢት ምርምሩ ዘሕትም ናይ ታሪኽ ጸሓፊ፡ ቦቲ ሓቂ ኢሉ ዝኣመነሉ ፖለቲካዊ፡ ማሕበራዊ፡ ቍጠባዊ ይኹን ስነ ኣእምሮኣዊን መንፈሳዊን ኣተሓሳስባ ስለዝጸሎ፡ ፍጹም ግሉል (detached or dispassionate) ወይ ፍጹም ወድግዊ (objective) ክኸውን ከበድ'ዩ። ይኸበድ'ምበር፡ ውጽኢት ምርምሩ ነባርን መጻእቲ ወለዶ ዝጠቀሙሉን ክኸውን እንተ ኾይኑ፡ ነቲ ውልቃዊ ጽልዎታቲ ጸቕጡ፡ ነቲ ዝረኸቦ ሓቅታት ዝያዳ ሚዛን ክህብ ሓላፍነቲ እዩ። ስለሰቲኡ'ዚ ጽሑፋት፡ ነዚ ንክማልእ ብዘሉ ተጻዒሩ እዩ። እቲ ፍርዲ ግን ተራ ናይ ኣንብብቲ፡ ተመራመርትን ሃይስትን'ዩ ክኸውን።

ኣብዚ ግን፡ ሓደ ኣሰተብህሎ ዘድልዮ ጉዳይ ኣሎ። ኣብ ሃገርና፡ ህዩሳ፡ ሃናጺ ህዩሳ፡ ዝውቲርን ልሙድን ኣይኮነን። ንኣብነት፡ እቲ ዝቐደመ ክልተ ቕጽታትና፡ ኣይንፈላለን ፈደረሸን ካብ ማቲዮንሶ ክሳብ ተድላ፡ ዕቲብ ዘኾነን ሚዛን ዝሓለወን፡ ኣንባቢ ክኸሰበሉ፡ ደራሰን ካልኦት ተመራመርትን እውን ንክመሃሩሉን ክእርምዎን ዝድርኽ ህዩሳ ኣይተገብረሉን። እቲ ክሳብ ሕጂ ዝረኸብናዮ፡ ካብ ሓፈሻዊ ኣድናቕት ናብ ኣዘዩ ደቂቕ ወይ ካብ ቍንጫል ትሕዝቶ መጻሕፍቲ ዝበገሰ ወቐሳ ወይ ነቐፊታ ዝሓልፍ ኣይኮነን። ታሪኽ ናይ ሓደ ህዝቢ ዝሰግሕን ዝጸፍፍን፡ ደረሰትን ተመራመርትን ንጽሑፋቶም ስለዘሕተሙ ጥራይ ኣይኮነን። ድፊሩ፡ እዚ እዩ'ቲ ታሪኽ ዝበለ ሱብ፡ ንሰራሕቲ ኣብ ሕትመት ስለዘብጽሖ ጥራይ እምነትን ተቐባልነትን ክረክብ'ውን ግብእ ኣይኮነን። እቲ ዘቐረቦ ሓሳባት፡ ዝመረጸ ፍጻሜታት፡ ዝተወከሶ ጽሑፋት፡ ዘዘራረቦም ናይ ታሪኽ ሰባት፡ ብመንፊት ሓቂ ሓሊፉ፡ እኽሊ ካብ ገፈል ብዘፈሊ መስርሕ ክጻረ ንረብሓ ህዝብን ንድሕነትን ምዕባለን ታሪኹን'ዩ። ዛጊት፡ ነዚ ዝመስል ኣኽሳብን መሃርን ገምጋም ኣይመጸናን።

እቲ ኣብዚ ንጠቕሶ ኻልኣይ ነጥቢ፡ እዚ ስለሰተ ጽሑፋት ከም ዘሎዎ ብተርታ፡ ወይ ድማ እቲ ቐንዲ ቐም ነገሩ ተጸሚቐ ናብ ቋንቋ እንግሊዝ እንተ ዘይተተርጉሙ፡ ኣብ ውሸጢ ሃገር ተዋሒጡ ክተርፍ'ዩ ዝበል እዩ። ርግጽ፡ ክልቲኡ ዝቐደመ መጻሕፍቲ ናብ ቋንቋ ዓረብ ስለ ዝተተርጉሙ፡ ብፍላይ ኣብ ማእከላይ ምብራቕ መጠነኛ ዝርጋሖ ረኺቡ እዩ። ናብ እንግሊዝ ዘይምትርጓሙ ግን፡ ብፍላይ ነቲ ኣብ ምዕራባዊ ዓለም ዘሎ ንኤርትራ ዝጠቅስ ምርምርን ጽሑፋትን ክጉድሎ እዩ ዝበል'ዩ ርእይቶ።

ኣብ ኣህጉራዊ ናይ ምርምር ዓለም፡ ታሪኽ ኤርትራ ኣብ መንጎ ክልተ ተገራጫዊ ኣንፈታት ተቐርቂሩ ይርከብ። እቲ ቐዳማይን ዝጸንሖን፡ ንታሪኽ ኤርትራ ከም ፍንጫል ናይ ታሪኽ ኢትዮጵያ፡ ሱዳን፡ ግብጺ ወዘተ ቐጸሩ፡ ነፍሱ ዝኸኣለ ሰረት ከምዘይብሉ ዝርእኦ እዩ። ነቲ ኣብ

ዝሓለፈ አሰታት አርብዓ ዓመታት ብኤርትራውያን ይኹን ብኻልኦት ተመራመርቲ ብዛዕባ ኤርትራ ዝተጻሕፈ ታሪኽ ከም ዝተፈብረኽ (invented) ወይ ከላሲ (revisionist) ብምስማይ ድማ፣ ዳርጋ ብጃምላ ዝነጸግ እዩ።

እቲ ኻልኣይ ኣመለኻኽታ ወይ ዝንባሎ፣ ነዚ ኣብ ላዕሊ ዝተጠቐሰ ነጻግን ኣነኣላሰን መሰመር ንምምላሰን ታሪኽ ኤርትራ ንምጉላሕን ዝበገሰ ኮይኑ፣ ተኸላኻልን (defensive) መጓትን (polemical) ቃና ናብ ምሓዝ ዝዘዙ እዩ። ካብ ጥንቲ ጀሚሩ ትኽ ኢሉ ዝመጽእ፣ ምስ ታሪኽ ተጉራብትቲ ርክብን ዝምድናን ዘይብሉ ውጽኢ ወይ ጽሑፍ ታሪኽ ኤርትራ ድማ የናዲ። ሃገርን (nation) ሃገራውነትን (nationalism)፣ ሓድሽ ተርእዮ እዩ። ኣብ ዓለም ካብ ዝቐልቀል፣ ሰለስተ ሚእቲ ዓመት'ዩ እንተ ገበረ። ኣብ ኣፍሪቃ'ውን ኸኣ፣ ኣብ ውሽጢ'ዛ ዝሓለፈት ሚእቲ ዓመት'ዩ ንኻርታኣ መቐቐሉም ዘሎ። ኩለን'ዘን ካብ 1950'ታትን 1960'ታትን ጀሚረን ከም ናጻ ኣካላት ዝቐማ ኣፍሪቃውያን ሃገራት፣ ካብ ታሪኽ ኣህዛብን ነናተን እዞን (myth) ብሂልን እናመሸታ፣ ንህላዌኣን ጥንታውነት ከልብሳ እዩን ጸኒሐንን ዘለዎን። እተን ዝቐደማ ኤውሮጳውያን ሃገራት እንተ ኾና'ውን ንታሪኽን ብናይ ጽዋ ሓረጋት ኣተኣሳሲረን'የን ናብዚ ዘለዎኦ ደረጃ በጺሐን። ኤርትራ'ውን ከም ኩለን፣ ካብ ህዝባ ንዝበቐለ ጽዋታት ፈቲሻ ታሪኽ እንተ ኣጸባባቐትን ህዝባ እንተ ኣተኣሳሲረትን ልሙድ ተግባር ሃገራትን ሃገራውነትን ስለ ዝኾነ፣ ከም ነውሪ ዝርኣየሉ ምኽንያት የለን።

እቲ ቐንዲ ዕማም ናይ ኤርትራውያን ተረኽቲ ግን ኣብዚ ኽሕጸር ኣይግባእን፣ ኣየድልን'ውን። ኤርትራ ወጻኢ ኽብቲ ውድብ ሕቡራት ሃገራትን ኣህጉራዊ ማሕበረ ሰብን ዝበየነላ ህላዌ ኣብ ትሕቲ መግዛእቲ ኢትዮጵያ እያ ብበይናዊ ጸዕራን መሰዋእቲ ደቃን ከም ናጻ ሃገር ቁይማ ዘላ። እዚ፣ ነቲ ዓብሊሉ ዝጸንሐ ንታሪኽ ኤርትራ ከም ዘይፍለ ኣካል ታሪኽ ኢትዮጵያ ዝወሰድ ዛንታ ግር ከብሎን ምምዝባል ክፈጥረሉን ዘገርም ኣይኮነን። ብዙሓት ካብ'ቶም ኣብ ምዕራፍ 11 ናይዚ መጽሓፍ'ዚ ተላዒሎም ዘሎዉ ንታሪኽ ኤርትራ ከም ሰረት ዘይብሉ ናይ ቀረባ እዞ፣ ናይ እዞን ሰውራ፣ ተርእዮ ዝቐጽሩ ጸሓፍቲ፣ ኣቐዲሞም ብዛዕባ ሓድነት ኤርትራን ኢትዮጵያን ብዙሕ ዝበሉን ዝመጉቱን ንናጽነት ኤርትራ ዝነጸጉን'ዮም። ተጋጊና ኔርና ምባል ይኸብደም ይኸውን።

ታሪኽ ኤርትራ ግን ቦቲ ኣንጻሩ ዝተባህለ ነጻጊ ኣንፈት ክምራሕ የብሉን። ነቲ ምስ ኢትዮጵያ ይኹን ምስ ካልኦት ተጉራብትትን ገዛእትን ሃገራት ዘዛምዶ ናይ ታሪኽ ሓቅታትን ፍጻሜታትን ካብ ነፍሱ ኣብ ምግላል ወይ ኣብ ምርሓቕ እውን ጊዜን ጉልበትን ከጥፍእ ኣየድልዮን'ዩ። ኣብ ታሪኽ ምስ ዝኾነት ሃገር ስለ ዝተዛመደ፣ ነቲ ኣብ ጊዜ ዝማዕበለ ኤርትራዊ ሃገራውነት ዝንክየሉ ወይ ዘፋኹሶ ጉዳይ ወይ ክወገንት የለን። በንጻሩ'ኳ ደኣ የሐይሎ እዩ። ምኽንያቲ፣ ኣብ ኤርትራ ዝተኻየደ ቻልሲ ብዛዕባ መንነት ሓደ ህዝቢ፣ ኣብ ዝኾነ ኻልእ ኣፍሪቃዊት ሃገር ኣይተራእየን - ንቻልሲ ህዝቢ ደቡብ ሱዳን ወሲኽካ ማለት'ዩ። ካብ ፖለቲካዊ ቻልሲ ሰጊሩ፣ ብብረትን ብሓውን ተፈቲኑ ኣብ መዓልቦኡ ስለ ዝበጸሐ ድማ፣ ታሪኽ ኤርትራን ኤርትራዊ ሃገራውነትን ነባሪ ቦታኡ ኣውሒሱ እዩ።

እዚ ተርእዮ'ዚ ብኸመይ እዩ ኣብዚ በጺሑ? ታሪኽ ኤርትራ-ኣንፈት፣ ነዚ ሕቶ'ዚ ካብ ስምዒትን ፖለቲካዊ ወይ ክርክራውን ህልኻውን ምልልሰን ፍንትት ብዝበለ፣ ንወድዓዊ ሓቂ ሚዛን ብዝህብ ምርምርን ውጽኢት ምርምርን (findings) ምስ ዝድርዕ'ዩ። እቲ ኣብ ዓለም ናይ

አህጉራዊ ምርምርን ስነ-ጽሑፍን ተኩሚሩን ዛጊት ብቅዕ መልሲ ወይ መደረግም ትኩረት ስለሌለው ስሎ ገና ዝጽፍጽፍን ዘሎ ነጻጊ አመለካኸታ ብዛዕባ ታሪኽ ኤርትራ፡ በዚ መገዲ'ዚ ምስ ዝምለሰሉ እዩ ቦታኡ ኸሕዝ ዝኸእል። ብኻልእ አዘራርባ፡ ታሪኽ ኤርትራን ህዝባን ግብረ መልሲ ናይ'ቲ ብዛዕባኡ ኸብሃል ዝጸንሐ ዘይኮነ፡ እቲ ናብ ኤርትራዊ ሃገራውነትን ናጽነትን ዘብጽሐ መስመር ናይ ፍጻሜታት፡ አተሓሳስባታትን ተርእዮታትን እዩ።

እዘን ሰለስተ ጽሑፍትና፡ አይንፈላለ፡ ፈደረሽን ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ - ካብማትዮንሶ ክሳብ ተድላን ኤርትራ - ካብ ፈደረሽን ናብ ጉባዮን ሰውራን፡ ነዚ ዝብሃል ዘሎ መስመር አዘናትዎ ኸዕንግላ እዩን ፈቲነን። ክሳብ ክንደይ ጠቕመን? ነቲ ዝተበገሳሉ ሸቶኽ ሃሪመንዶ?

ከምቲ አቐዲሙ ዝተጠቐሱ፡ አብ ውሽጢ ሃገር ዕቲብን ነቓፍን ገምጋም ስለ ዘይተገብረለን፡ ነዚ ዝመስል ዝጭበዎ ውጽኢት ሂባን ክንብል ንጽገም። ካብ አንቡብቲ ዝመጽእ ርእይቶ ግን ዳርጋ ኹሉ ናይ እወታን ናእዳን'ዩ።

ወጻኢ ካብ ኤርትራ ምዙን ገምጋም ዝተገብረላ ብሰዒድ ዓብደልሓይ ናብ ዓረብ ዝተተርጉመት አይንፈላለ እያ። እዚኣ፡ ብሓልዮት ኤምባሲ ኤርትራ አብ ግብጺ ዝተዓደሙ ናይ ዩኒቨርሲቲ ፕሮፌሰራትን ናይ ታሪኽ ተመራመርትን፡ ብ10 ሓምሌ 2008 አብ ካይሮ ናይ ዕቲብ ገምጋም ዕድል ረኺባ። እቶም ምሁራት ግብጻውያን፡ አብ ኤርትራ ዋራይ ዘይኮነ፡ ንታሪኽ ቀርኒ አፍሪቃ ብሓፈሻ ዝምልከት ሓድሽ ትሕዝቶ ከም ዘሎዎን አገዳሲትን ሓዳሰን አበርክቶ ከም ዝኾነትን ብምድምዳም፡ ብእወታ ገሚጊሞ።

ፈደረሽን ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ - ካብ ማትዮንሶ ክሳብ ተድላ እውን ብኢብራሂም ቶቲል ናብ ዓረብ ተተርጉማ ተዘርጊሓ እያ። ዛጊት፡ ብውልቁ ንደራሲ ብዘለአኸሉ ናይ መጉስ መልእኽቲ-ዝበዘሕ ካብ ማእከላይ ምብራቕ- እንተ ዘይኮይነ፡ ነቲ ናይ አይንፈላለ ዝመስል ነቓፊ ገምጋም አይተገብረላን። ወይ ተገይሩላ እንተ ኾይነ፡ ዛጊት አይበጽሓናን። አቐዲመን ግን፡ ክልቲአን መጻሕፍቲ ናብ ትግረ ተተርጉመን ጸኒሐን'የን። አይንፈላለ ብ2007 ብአሕተምቲ ሕድሪ ተሓቲማ ካብ ትዘርጋሕ፡ ድሮ ዓሰራይ ዓመታ ሒዳላ። ናይ ቋንቋ አምሓርኛ ትርጉም ይፍተን አሎ፡ ገና አብ መዓልቦ አይበጽሐን።

እዚ ኹሉ አብ ግምት ምስ ዝኣቲ፡ እቲ ንሰለስቲኡ መጻሕፍቲ ብተርታ ወይ ድማ ብጽማቕ ናብ ቋንቋ እንግሊዝ ምትርጓም አድላዩ እዩ ዝብል ሓሳብ ክገሱ አይከኣልን። ቀሊል ስራሕ አይኮነን። ብዙሕ ምሕሳብ፡ ምውጣንን ዝያዳ ምርምርን ዝሓትት ክብድ ዝበለ ዕምም'ዩ።

ብዛዕባ ዝሓለፈ ጽሑፍትና ሓሓሊፍ ዝብሃል፡ ሕጂ'ውን ክድገም ምዃኑ ዘይንጠራጠረሉ፡ ንተራ ኤርትራውያን ደቀንሰትዮ አብ 1940ታት 1960ታት ዝገልጽ ዝኾነ ጥቕሲ ዘይምህላዉ እዩ። እዚ ሓቂ እዩ። ግን፡ ድልዮት ስለ ዘየለወይ እቲ ፈተነ ስለ ዘይተገብረ አይኮነን። አብቲ እዋን'ቲ፡ ሕብረተ ሰብና ንተሳታፍነት ደቀንሰትዮ ብዙሕ ግምት ይህብ አይነበረን። ይትረፍዶ አብ ዓበይቲ ሃገራዊ ጉዳያት፡ አብ ምርጫ ባይቶ'ኳ ንኸመርጸ ሕጊ አየፍቅደለንን ዝነበረ። እተን አብ መድረኽ ፖለቲካ ቀሩብ ዝተቐልቀላ፡ ከም ጽሃይቲ በርሀ (ጓል ዝናር)፡ ወይዘሮ አስካለ ማርያም፡ ስተል ዓብደላ ዝአመሰላ ወገን ሕብረትናንድነትን'የን ነይረን። ንሳተን'ውን ናይ ደገፍ ተራ'ምበር፡ ዝዋቀሰ ታሪኻዊ ፍጻሜ ወይ ቦታን ጽልዋን ንኸህልወን ዕድል ይረኽባ አይነበራን። አብቲ ወገን ናጽነት'ሞ ተረኣን ካብኡ'ውን አዝዩ ታሕቲ እዩ ነይሩ። ብሸነኽ

አልራቢጣ ከም አንስቲ ሸሪዓ ካብ ህዝባዊ ኣኼባታትን ንጥፊታትን ክወላት ነይረን። ኣብቲ ናይ ኤርትራ ንኤርትራውያን ሸነኽ እንተ ኾነውን ተመሳሳሊ ኹነታት ኢና ረኺብና።

ኣብ መስርሕ ናይዚ ምርምር'ዚ ዘዛረብናየን፡ ከም ወይዘሮ ኣበራሽ ይሕደን፡ በዓልቲ ቤት ኣቶ ወልደአብ ወልደማርያም፡ ወይዘሮ ሰዕዲ ሓሰን፡ ጓሎም ንደጃዝማቸ ሓሰን ዓሊ፡ ወይዘሮ ኣለማሽ ሰብሃቱ፡ ጓሎም ንደጃዝማቸ ሰብሃቱ ዮሃንስ፡ ወይዘሮ ጅምዕ ሓምድ መሓመድ፡ በዓልቲ ቤቶም ንሸነኽ ማሕሙድ ዑመር ኢብራሂም፡ ዝበላ ፡ ብሰንኪ ናጽነታዊ ቻልሲ ወለደን ብዙሕ ዕንቅፋት ከም ዝነበረን'የን ዘረጋግጻ። ምናልባት ዘይዳህሰሰናዮ ምንጭታት ከይህሉ ግን ካልኦት ተመራመርቲ ኣድህቦ ኽገብሩሉ ተስፋ ንገብር።

ኣብ ካልእ ኣርእስቲ፡ ኣብዚ ጽሑፍ ኣሰማት ናይ ብዙሓት ኣብ ዝተፈላለዩ ጊዜን ፍጻሜን ዝተሳተፉ ዜጋታትን ኣሳእል ናይ ሓይሎ ካብኣቶምን ሰፊሩ'ሎ። “እከለ ኣቶይ፡ እከለ ተረሲዑ” ዝብል ርእይቶ ኽመጸና እንጽበዮ እዩ። ታሪኽ ግን፡ ዝርዝር ናይ ኩሉ ዝተሳተፈ ክኸውን ኣይክእልን'ዩ። ብውክልና እዩ ነቲ ቐንዲ መልእኽቲ ዘተሓላልፍ። ብተወሳኺ እቲ ሓበሬታውን ብሰነዳት ምስ ዝሰነ እዩ ዘተኣማምንን ኣብ ከምዚ ዝመሰል ናይ ታሪኽ ጽሑፍ ብዘይ ስክፍታ ዝሰፍርን። ግሁድ ሃንፍ ምስ ዝህሉ ግን፡ ብኣጋ ብጋዜጣ ይኹን ንደራሲ ብኣካል ክሕበር'ሞ፡ ኣድላዩ መኣሪምታ ወይ ተወሳኺ ኽግበረሉ ግቡእን ተደላይን ምዃኑ ምግንዛብ የድሊ።

ኣብ መወዳእታ ንኣሰያይማን ኣሰራርዓን'ዚ መጻሕፍቲ ዝምልከት ነቐፊ ርእይቶ ኸነልዕል። ብዙሓት ሰባት፡ ኣይንፈላለ - ኤርትራ 1941-1950 ነፍሳ ዝኸኣለት መጽሓፍ ኮይና፡ ምስታ ሰዒባታ ዝመጸት ፈደረሽን ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ - ካብ ማቲየንሶ ክሳብ ተድላ 1951-1955 እትብል መጽሓፍ ርክብ ዘይብላ እዩ ዝመሰሉም። ሕጂውን እዛ ኤርትራ - ካብ ፈደረሽን ናብ ጉብጣን ሰውራን 1956-1962 ተሰምያ ዘላ መጽሓፍ ምስተን ቀዳሞት ዘይትዛመድ ክመሰል ይኸእል'ዩ። በቲ ዝተጀመሮ ኣይንፈላለ 1ይ ፡ 2ይ፡ 3ይ ተባሂለን እንተ ዝሰየማ፡ እቲ ምድንጋር ኣይምተፈጥረን ድማ ይብሉ።

እዚ ቐኑዕ ርእይቶ እዩ። ግን፡ ኣብቲ ጊዜኡ ብዙሕ ኣይተሓሰበሉን። ኣብቲ ንኡስ ኣርእስቲ ብዕለታት ምፍላይ፡ ማለት 1941-1950 ፡ 1951-1955፡ ሕጂ ድማ 1956-1962 ኢልካ ምምልካት ነቲ ናይ ቅደም ተኸተል መስርዐን ዘነጽር ብቐፅ መፍለዩ እዩ መሲሉና ነይሩ። ኣብ መጻኢ ብኸልእ ሕታማት ናይ ሰለሱቲኡ መጻሕፍቲ ክሳብ ዝዕረፈ፡ ንጊዜኡ በዚ ተባሂሉ ዘሎ፡ ኣይንፈላለ ቀዳመይቲ፡ ፈደረሽን ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ - ካብ ማኢየንሶ ክሳብ ተድላ ካልኣይቲ፡ ኤርትራ - ካብ ፈደረሽን ናብ ጉብጣን ሰውራን ድማ ሳልሳይቲ ቅጽታት ናይ ሓደ ተኸታታሊ ትረኻ ምዃነን ክግንዘበልና ብትሕትና ዝኸኸኸ። ሃናጺ ነቐፊታ ኸኣ ንዕድም።